

віддати колгоспних коней для потреб “повстанської організації”. Провина водія О.Я. Горака полягала у тому, що в період мобілізації він “зобов’язався” здійснити диверсію - підпалити першу і другу лікарні, оскільки працював водієм облздороввідділу. Колгоспник села Зубівщина Чоповицького району В.В.Пішель також проводив активну “контрреволюційну” роботу закликав колгоспників не виходити на роботу колгоспник В.И. Пертл, окрім приналежності до чеської повстанської організації займався і “вредительської” діяльністю в колгоспі - під час посівної компанії 1938 року вивів із ладу дві рядові сїялки і кращого коня. Крім того, на випадок війни мав підпалити збірний призовний пункт. Подібні “звинувачення” були пред’явлені 80-ти учасником цієї справи.¹⁶

Як і в попередніх випадках з поляками і німцями, чехи, а також особи інших національностей заарештовувались по заздалегідь складених органами УНКВС списках і без наявності доказів про їхню злочинну діяльність. На кожну особу складалась фіктивна довідка, в якій зазначалось, що та чи інша особа є учасником польської, німецької, чеської контрреволюційної організації і проводить контрреволюційну роботу.

На підставі подібних “доказів” 22 вересня 1938 року рішенням трійки УНКВС по Житомирській області були засуджені до вищої міри покарання - розстрілу 80 волинських чехів.¹⁷

На слідстві колишній начальник УНКВС по Житомирській області В’яткін зізнався: “..самое тягчайшее из моих преступлений то, что сомневался в правильности обвинения арестованных обласним управлением лиц, как участников польской организации войсковой, немецкой фашистской организации и чешской фашистской организации я расстрелял их и расстрелял по приговору тройки около 4000 человек, будучи не уверен в виновности значительной части зтих людей”.¹⁸ Ось так не був упевнений, але розстрілював безвинних людей. Родичі безвинно засуджених шукали правди і справедливості, подавали скарги і просили органи переглянути справу. Лише через двадцять років (!) 3 червня 1958 року Трибунал Прикарпатського військового округу опротестував постанову трійки УНКВС по Житомирській області від 22 вересня 1938 року відносно 80 заарештованих “учасників” військово-повстанської організації “Чеське дружество” і постановив відмінити її, а справу припинити за відсутністю у діях заарештованих складу злочину.¹⁹ Всі заарештовані у цій справі реабілітовані посмертно.

Лише сьогодні, коли перед дослідниками відкрилися закриті раніше архіви, можемо відновити справедливість і повернути безвинно загубленим українцям, полякам, німцям, чехам та представникам іншим національностей в Україні їхні чисті і чесні імена, згадати всіх безвинно убієнних і зробити усе можливе і неможливе, аби на нашій землі подібне ніколи не повторилося.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія України. Нове бачення. У двох томах. –Т.2.- К., 1991.-С. 25; 2 Роберт Конквест. Великий терор / Нева. - 1990. - №4-С.23; 3.О.Д.Бойко. Історія України. - К. 2002 - с. 425; 4. Державний архів Житомирської області (Далі – ДАЖО) - Ф.Р. – 5013.- Оп. 2.- Спр. 5411-П, Т.19.- Арк. 405; 5.Там само.- Арк.404; 6. Там само.- Арк.405; 7. ДАЖО.- Ф.Р. 5013.- Оп.2.- Спр.7605.- Т 12.- Арк.1-6; 8.Там само.- Арк.4-6; 9. Там само.- Т.20.- Арк. 289-314; 10. Там само. - Т. 1.- Арк. 1-76; 11.За підрахунками автора; 12.Там само.- Стр. 5411.- Т.19.- Арк. 404-426; 13.Там само.- Стр. 5411.- Т.19.- Арк. 340-345; 394-432; 14.ДАЖО.- Ф.Р.-5013.-Оп.2.- Спр.7060.- Т.1.- Арк. 27-28,34; Т.4, Арк. 1-8; 15. Історія України. Нове бачення. У двох томах. –Т.2.- К., 1991.-С. 25; 16. За підрахунками автора; 17.Там само.- Спр.7060.- Т.4.- Арк.63-69, 72-230; 18.Там само.- Спр.7060.- Т.4.- Арк.63-39; 72-230; Т.5.- Арк.407; 19. Там само.- Спр.7060.- Т.5.- Арк.288-293.

Л.М. Романець

ПРОБЛЕМА ПОПОВНЕННЯ ВЧИТЕЛЬСЬКИМИ КАДРАМИ ШКІЛ УКРАЇНИ В ПОВОЄННІ РОКИ

Розвиток і функціонування шкільної освіти має надзвичайно важливе значення, вона є найдієвішим інструментом формування знань і свідомості підростаючого покоління, слугує узагальнюючим показником розвитку держави, її культури та науки. Рівень розвитку національної культури визначається перш за все змістом діяльності школи.

Без всебічного і об’єктивного дослідження історії шкільництва не можна відтворити цілісну історичну картину повоєнних років. Актуальність даної теми посилюється тим, що в історичній науці ще існують упереджені оцінки багатьох аспектів загальноосвітньої школи повоєнного періоду. Це стосується шляхів та темпів відродження шкільної освіти, забезпечення школи вчителями в умовах командно-адміністративної системи.

Метою даної статті є висвітлення напрямків забезпечення загальноосвітньої школи вчителями, показати їх залежність від тогочасного суспільно-політичного життя.

Стан освіти, кадрова політика впродовж минулих років привертала увагу багатьох фахівців. Останні десять-п'ятнадцять років відзначилися появою ряду праць, що за проблемно-змістовним навантаженням є близькими до досліджуваної нами теми.

Ваговим внеском у висвітлення аспектів історії освіти й шкільництва є дослідження В.Даниленка та А.Слюсаренка,¹ що робить їх працю особливо визначальною в методологічному плані.

На увагу заслуговують монографії С.Сворака,² В.Юрчука,³ В.Яремчука⁴ та інших, де аналізуються становлення, здобутки та трансформації шкільної освіти у післявоєнний період. У кандидатській дисертації Н.Красножон⁵ виділяються питання діяльності загальноосвітньої школи республіки в контексті суспільно-політичного життя 1943-1953 рр.

Проте проблема поповнення шкіл республіки вчительськими кадрами ще не стала предметом комплексного узагальнення.

Забезпечення загальноосвітньої школи педагогічними кадрами з особливою гостротою постали у повоєнний період. Проблеми, які потрібно було розв'язувати, полягали, по-перше, у виявленні шляхів підготовки такого вчителя, що був би спроможним реалізувати замовлення пануючої партійної влади, по-друге, постало питання достатньої кількості вчителів. Ці два питання – кількості-і якості і впливали вирішальним чином на процес відновлення і характер системи підготовки вчительських кадрів.

За роки війни Україна втратила близько 27,5% довоєнного складу вчителів, що на 13,5% перевищував аналогічний показник загальних втрат по Союзу.⁶ Крім того, частина вчителів була втрачена внаслідок репресій. На час визволення республіки в 1944 р. не вистачало близько 35 тис. вчителів.⁷

Нестача вчительських кадрів була причиною того, що окремі предмети не викладалися в школах роками, вчителі були надзвичайно перевантажені.

Щоб забезпечити школи України вчителями, було прискорено реевакуацію учителів зі східних областей СРСР, повертались на педагогічну роботу вчителі, що працювали не за фахом або перебували ще на службі в армії. На початку 1946 р. направлено в школи України 1679 вчителів, демобілізованих з армії, 786 вчителів, які до цього працювали на підприємствах.⁸

До педагогічної роботи також залучались спеціалісти, які не мали педагогічної освіти. Для таких вчителів почали функціонувати короткотермінові педагогічні курси. Рада Народних Комісарів України 30 травня 1944 р. ухвалила постанову “Про організацію 2-х місячних курсів підготовки і перепідготовки вчителів”. Спочатку вони були двомісячні, а пізніше щорічно такі курси із різними термінами навчання (4-х місячні, 6-місячні, однорічні) були організовані на базі всіх педагогічних закладів республіки. Лише в 1944 р. на короткотермінових курсах було підготовлено 11 тис. вчителів.⁹

Ще одним заходом, спрямованим на забезпечення шкіл вчителями, стала організація з 1945 р. при жіночих середніх школах одинадцятих педагогічних класів. За п'ять років було організовано 175 таких підкласів, переважно в школах обласних центрів.¹⁰ Маючи середню освіту, дівчата продовжували навчання і за рік отримували диплом вчителя 1-4 класів. Одинадцяті підкласи при жіночих середніх школах в Українській РСР існували протягом усієї п'ятирічки – до 1951 року. Далі потреба в прискореній підготовці вчителів 1-4 класів відпала, оскільки мережа педучилищ своїми випусками цілком покривала цю потребу.

Одним з дієвих напрямків поповнення вчительських кадрів була заочна освіта, яка набула широкого розмаху в зв'язку з постановою українського уряду від 12 березня 1944 р. “Про поновлення в системі Народного Комісаріату освіти УРСР заочної педагогічної освіти та про заходи по її зміцненню”, яка передбачала: а) поновити роботу заочних відділів при вищих, середніх педагогічних школах, б) вчителі, які не мали належного фахового рівня підготовки, повинні були закінчити відповідні заочні заклади в такі терміни: вчителі 5-7 класів – до 1 серпня 1946 р. учительські інститути, вчителі 8-10 класів – педагогічні інститути та університети до 1 серпня 1948 року. Вводилися пільги для вчителів-заочників, які успішно навчалися. На основі урядової постанови Міністр освіти П.Тичина видав наказ, згідно якого при Управлінні вищої школи були створені відділи заочного навчання. Відповідальність за стан заочного навчання вчителів покладалась на завідуючих обласними відділами народної освіти.¹¹

Основною ланкою підготовки вчителів для роботи у 5-10 класах загальноосвітніх шкіл були учительські (до 1950 р.) і педагогічні інститути. На час визволення України приступили до роботи 25 педагогічних навчальних закладів (3 університети, 10 педагогічних і 12 учительських інститутів).¹²

Але діюча мережа вищих педагогічних закладів неспроможна була виконати цього завдання, тому протягом 1946-1950 рр. було додатково відкрито 8 учительських та 5 педагогічних інститутів. Навіть такі заходи проблеми не вирішили.

Отже, аналіз проблем поповнення вчительськими кадрами шкіл республіки у перші повоєнні роки, не дивлячись на зростання кількості освітніх закладів, не сповна задовольняли проблеми школи в освітніх кадрах. Вирішення цих питань залежало від матеріальної бази загальноосвітньої школи й засвідчувало, що поставлені перед нею завдання у досліджуваний період так і не були виконані.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В., Слюсаренко А. Українська національна школа в ХХ ст.: Деякі проблеми розвитку та вивчення// III Міжнародний конгрес україністів.-26-29 серпня.-Харків,1996.-С.131-138; 2. Сворак С. Народна освіта в західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944-1964 рр.).-К.,1998; 3. Юрчук В. Культурне життя в Україні у повоєнні роки.-К.,1995; 4. Яремчук В. Національні проблеми загальноосвітньої школи України: історія і сучасність.-К.,1993; 5. Красножон Н. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943-1953 рр.): Дис..канд.іст.наук.-Переяслав-Хмельницький,2002; 6. Черник С. Советская общеобразовательная школа в годы Великой Отечественной войны.-М.,1984; 7. Історія Української РСР: У 8 т., 10 книгах.-К.,1979-Т.8.-С.427; 8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).-Ф.1.-Оп.73.-Спр.327.-Арк.20-а; 9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). –Ф.166.-Оп.15.-Спр.1.-Арк.37; 10. Філіппов О. Розвиток Радянської школи УРСР у період першої післявоєнної п'ятирічки.-К.,1957.-С.57; 11. Культурне будівництво в УРСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду: Збірник документів у 2-х томах.-К., 1961.-Т.2.-С.17; 12. ЦДАВО України.-Ф.166.-Оп.15.-Спр.1.-Арк.1-31.

І.М. Романюк

МІСЦЕ ОСОБИСТОГО ПІДСОБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ 1950-Х - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 60-Х РР. ХХ СТ.

Сучасна соціально-економічна політика держави в аграрній сфері передбачає розвиток як селянських, фермерських господарств, так і особистого підсобного господарства (ОПГ) населення. Тому-то зараз особливої актуальності набувають питання вивчення еволюції селянства в умовах колгоспно-радгоспного ладу на селі в 1950-ті - середині 60-х рр. ХХ століття.

Дослідження політики радянської держави стосовно особистих підсобних господарств сільського населення в досліджувані роки залишається доволі складною та багатоаспектною проблемою, адже й дотепер не існує чітко визначеної дефініції цього поняття.

Радянська історична наука приділяла особливу увагу колгоспно-радгоспній аграрній історії, а особисті підсобні господарства були другорядною ланкою дослідження. Звичайно, демографічні процеси на селі, матеріальне становище селянства постійно фігурували в історіографії, однак проблема ОПГ у досліджуваний період фактично залишалась і залишається сповна не дослідженою.

Хоча проблемі історії українського селянства 1950-х - першої половини 60-х рр. присвячена значна джерельна база.¹ Господарство селянського двору колгоспної епохи, яке традиційно називають особистим підсобним господарством, було також об'єктом спеціальних в основному історико-економічних досліджень². Безпосереднє відношення до цієї проблеми мають і дослідження сучасного російського історика М.Безніна³, який чи не вперше в радянській історіографії розглянув основні елементи селянського двору. Автор проаналізував соціально-економічні зміни в селянському середовищі, дослідив процеси розселювання у аналізованій нами період.

Серед сучасних українських істориків, які займаються даною проблемою слід назвати В.Марчука і С.Тимченка⁴. Особливістю їхньої праці є те, що вони досліджували проблеми визначення етапів державної політики щодо особистих господарств сільського населення в 1955 - 1965 роках. Проте загалом тема, як і раніше, залишається маловивченою.

Головним завданням, а також метою пропонованої статті є спроба розкрити і висвітлити проблеми місця, ролі і функціонування ОПГ в аграрному виробництві 50-х - середині 60-х рр. ХХ століття.